

שבת קדש פרשת במדבר תשע"א

האם מהני לקחת פרי מתוך סלט פירות ולברך עליו על מנת לצאת ידי ספק ברכות סדרת שיעורים בהלכות ברכות

יש לעיין בדבר המצוי במי שמוגש לפניו מאכל המורכב מכמה מינים ניכרים, ויש לו ספק האם לברך ברכה אחת כברכת הרוב או שמא צריך לברך על כל מין ומין, האם מהני להוציא מין אחד ולברך עליו את ברכתו הראויה ושוב להוציא מין אחר ולברך עליו את ברכתו הראויה, ולכוין בברכות אלו לפטור את אותן מינים הנמצאים בצלחת שלפניו. והנה הבה"ל ריש סי' רי"ב הביא את מחלוקת הפמ"ג והדה"ח עם הח"א בנוגע לשאלה האם אזלינן בתר רוב כאשר המינים ניכרים, וכתב שסב"ל ולכן יוצא ידי חובה כשמברך את ברכת הרוב, ומי שרוצה להחמיר על עצמו [לחוש לדעת החיי אדם], ימעך את מיני הדגן ויברך ברכה אחת במ"מ. ולא נתן עצה להוציא כל מין לעצמו ולברך עליו. אמנם עצה זו של מערכת המאכל אינה שייכת במיני ליפתן שמורכב מכמה מינים וכדומה, וכן יש להוסיף להך ספק את דעת הגר"ז הסובר שרק היכי שהמאכלים מבושלים ביחד אזלינן בתר רוב אבל מאכלים שנתערבו אחר הבישול צריכים לברך עליהם ב' ברכות. ועיין עוד בשו"ת שבט הלוי שנקט לדינא כהחיי אדם ודלא כהכרעת המשנ"ב. ולכן יש לעיין האם אפשר לצאת ידי כולם ולא להיכנס לחשש ברכה לבטלה או ברכה שאינה צריכה.

ואין זה נחשב כאוכל את הטפל לפני העיקר, שנחלקו הפוסקים בדינו בסי' רי"ב ס"א, האם ברכתו היא שהכל או כברכתו הראויה. דשאני תערובת שהוא מאכל אחד ושם המאכל נקבע על פי הרוב, ונמצא שגם בשעה שאכל מן המיעוט שברכתו בפה"א הרי זה כמי שאכל מאכל שברכתו בפה"ע. משא"כ באוכל עיקר ועמו טפילה כגון מליח ופת עימו, שאז יש לפני ב' מאכלים נפרדים אלא שהאחד עיקר והשני טפל, ובגוונא שאוכל את הטפל לפני העיקר צריך לברך עליו, שאז אינו נפטר בברכת העיקר ויש לברך עליו בפני עצמו בלי כל קשר לעיקר.

הנוטל חתיכה ומחלקה מן התערובת

אף שנתבאר לעיל שהמברך על התערובת כברכת הרוב ועלתה בידו חתיכה מן המיעוט שיכול לאוכלה אף בסמוך מיד לברכה, מ"מ נראה פשוט שיכול להחליט בדעתו שהוא מחלק את התערובת לשני חלקים שונים חלק שבו עדיין מעורבים מין העץ עם מין האדמה וחלק שני שבו יש לו חתיכה אחת של מין אדמה. ואם יחליט אז לאכול את מין האדמה בפני עצמו יצטרך לברך עליו את ברכתו הראויה דהיינו בפה"א. ואין זה שייך כלל לנידון של מי שאוכל טפל לפני העיקר שנחלקו הפוסקים בדינו כמבואר לעיל בסמוך, ואף שאוכל את מין האדמה כדבר נפרד ולא כחלק מהתערובת, דיש להבחין בין האוכל עיקר וטפל שאז הטפל הוא טפל בעצם כיון שאין לו מטרה עצמית באכילה, וכגון מי שאוכל פת שמטרתה אך ורק להעביר את מליחות הדג. משא"כ מי שאוכל כמה מינים הנמצאים בתערובת, שני המינים הם עיקר אכילתו ואין לומר שהרוב הוא עיקר והמיעוט טפל, אלא שהמיעוט נטפל לברכת העיקר, וכעין שמצינו בברכת היין שפוטרת את המשקין, שאין לומר שהיין עיקר והמשקין טפלים, אלא שמפני חשיבות היין אזי ברכתו פוטרת את המשקין. והכי נמי בתערובת של כמה מינים שברכת הרוב פוטרת את המיעוט, אבל אין המיעוט נידון כטפל. ולכן כל זמן שהמיעוט נמצא בתוך התערובת אז ברכת

ברכה לבטלה וברכה שאינה צריכה

מצינו חילוק בין ברכה לבטלה, לבין ברכה שאינה צריכה. **שברכה לבטלה** עניינה כאשר מברך בחינם על דבר שאינו צריך ברכה כלל ונמצא שברכתו היתה לבטלה, או באופן שמברך ברכה שאינה ראויה, כגון שבירך על מין האדמה בפה"ע, ולא יוצאים בה אף בדיעבד. **וברכה שאינה צריכה** שעניינה שמכניס עצמו לברך ברכות שהיה יכול להימנע מהן, אבל כעת בשעה שמברך הן ברכות הנצרכות ואינן לבטלה כלל.

והנה את"ל שהעיקר להלכה כדעת הסוברים שבסלט פירות יש לברך את ברכת הרוב, נמצא שלדעתם מי שמברך על המיעוט את ברכתו הראויה כגון כאשר המיעוט הוא מיני אדמה, ומברך בפה"א הרי הוא מברך ברכה לבטלה, שהרי להנך דעות הברכה על המיעוט גם היא כברכת הרוב דהיינו בפה"ע. ואם יחלק את התערובת וכדלקמן, ויברך ב' ברכות דהיינו בפה"ע על הרוב ובפה"א על אותו מעט שהוציא וחילק מהתערובת, נמצא שלהנך דעות, כיון שברכת הרוב פוטרת את המיעוט, גרם לברכה שאינה צריכה, אולם אין בזה חשש ברכה לבטלה, שהרי סו"ס היה לברכה על מה לחול.

המברך על תערובת את ברכת הרוב ועלתה לפניו

חתיכה מן המיעוט

המברך על תערובת את ברכת הרוב ומיד אחרי הברכה עלתה לפניו חתיכה מן המיעוט, מן הדין יצא ידי חובת ברכה, שהרי ברכת המיעוט היא כברכת הרוב, ולכן אף שנראה כמתמיה שמברך ברכת בפה"ע על מין אדמה, מ"מ מאחר שמין האדמה נמצא בתערובת והוא המיעוט הרי שברכתו היא כברכת הרוב. וכמו שאם נזדמן לו באמצע אכילתו שעלתה לו בכפו רק חתיכה אחת שהיא מן המיעוט אין בזה חסרון [עייין ערוך השולחן סי' רי"ב ס"ב], כמו כן בגוונא שחתיכת המיעוט עלתה ראשונה. [אמנם מובא בשם הגרש"ז א זצ"ל שיש להימנע מכך ולהשתדל שתעלה בידו חתיכה שהיא ממין הרוב].

הרוב פוטרות, אבל בשעה שיצא ונפרד מן התערובת, הרי הוא חוזר לברכתו הראויה, כיון שאין עליו שם טפל כלל. ונמצינו למדים שתתכן מציאות שווה של מיעוט הנמצא מחוץ לתערובת, ופעמים ברכתו כברכת הרוב, וזאת בגוונא שלא כיון לחלק את התערובת כלל אלא עלה בידו מן המיעוט, לבין היכי שכיון בדעתו לחלק את התערובת לשניים שאז מברך על המיעוט שהוציא את ברכתו הראויה. והחילור הוא כנ"ל שבגוונא שלא כיון לחלק אזי נמצא ששם המאכל הוא כפי הרוב וממילא ברכת המיעוט היא כברכת הרוב. לבין היכי שנתכוין לחלק את המאכל ולהפרידו מן הרוב שאז יש לפני שני מאכלים נפרדים ומברך על כל אחד את ברכתו הראויה לו. אלא כדי שיהיה הדבר ניכר לכל שמחלק את התערובת ראוי לעשות זאת בדרך של עקירה והנחה, דהיינו להוציא את המיעוט מהתערובת ולהניחו בנפרד על צלחת ולברך עליו, שאז ניכר טפי שהוצאת המיעוט היתה בדרך של חלוקת התערובת, ולא סתם הוצאת פרי מהתערובת.

ברכה שאינה צריכה

והנה בגוונא שמחלק את התערובת על מנת לברך על המיעוט ברכה נוספת, נמצא לכאורה שגורם ברכה שאינה צריכה, להנך פוסקים הסוברים שאזלינן כברכת הרוב. אלא שמצינו בנידון ברכה שאינה צריכה, שאם סיבת גרם הברכה היא כדי לצאת ידי ספק וכדומה דשרי, וה"נ שעושה זאת כדי לצאת ידי מחלוקת הפוסקים אין לחוש בזה משום גרם ברכה שאינה צריכה.

חלוקת התערובת לאחר שבירך כברכת הרוב

יש לעיין האם אפשר לחלק את התערובת גם לאחר שכבר בירך על התערובת כברכת הרוב. והנה בסברא היה מקום לדון דשמא כיון שכבר נפטר המיעוט בברכת העיקר תו לא צריך ברכה, ומה מקום יש לברכה זו. אלא נראה שזה אינו וכמו שאם יהיה לאדם פת שכוונתו לאוכלה כטפל למליח ובשעה שבירך על המליח פטר את הפת, ואח"כ ירצה לאכול את הפת בתורת עיקר ולא בתורת טפל, יצטרך לברך עליה המוציא שהרי כעת איננה באה כטפל ואינה נפטרת בברכה שבירך על העיקר. הכי נמי כל שכן הוא שהמיעוט אינו טפל בעצם אלא רק טפל לברכה, ואם כל זמן שהוא בתערובת והוא חלק מן המאכל אזי נפטר הוא בברכת העיקר אבל מרגע שהאוכל מחליט להוציאו מן התערובת מעתה נחשב הוא כמאכל בפני עצמו שאינו נפטר בברכת העיקר ויש לו לברך עליו את ברכתו הראויה.

והנה מצינו בסי' קס"ח ב' דינים חלוקים: [א]. עיין מג"א ס"ק כ"ב הביאו משנ"ב ס"ק מ"ד. במי שאוכל בתוך הסעודה פשטידא ממולאת בתפוחים, שברכת הפת פוטרת את הפשטידא ואין להחמיר וליקח קצת מהתפוחים ולברך עליהם, דהוי ברכה לבטלה. [ב]. עיין ט"ז ס"ק י"א הביאו משנ"ב ס"ק מ"ו במי שאוכל ריקיקין עם מרקחת שברכת המרקחת פוטרת את הרקיקין שהן טפלים למרקחת, אמנם אם אכל את כל המרקחת ונשארו הרקיקין מברך עליהם.

ויש לעיין אמאי המוציא תפוחים מהפשטידא ברכתו לבטלה, ואילו מאוכל ריקיקין אחר המרקחת צריך לברך עליהם והרי בשני המקרים הם היו טפל בשעת הברכה הראשונה ונפטרו בברכת העיקר, וא"כ היה צרילה להיות שבשני המקרים ברכת הטפל תהיה ברכה לבטלה, ואם באנו לומר שבריקיקין מברך במ"מ כיון שכעת אחר גמר אכית המרקחת הם נידונים כעיקר וכדבר שבא בפני עצמו, אמאי לא נימא הכי גבי מילוי התפוחים. וצ"ל דשאני מילוי התפוחים שהוא נחשב כחלק מהפשטידא וכל הוצאת הפרי כדי לברך לא משוויא ליה שם של דבר בפני עצמו, משא"כ ריקיקין שהם דבר בפני עצמו וכל היכי שאינו אוכלן ביחד עם המרקחת הרי הוא נאכל כעיקר ולא כטפל. ואה"נ מסתבר שאם יחליט בדעתו לחלק את מילוי התפוחים מן העוגה, באופן שכעת הוא מאכל העומד בפני עצמו, יהיה יכול לברך עליו אף שכבר נפטר בברכת הפת שפטרה את הפשטידא. עוד י"ל שכוונת מג"א לברכ שאינה צריכה ולא לברכה לבטלה, דמצינו בדברי הפוסקים שלא דיקדקו בלשונותיהם בין ברכה לבטלה לברכה שאינה צריכה, ואם כן כוונת מג"א שאה"נ יכול לברך כיון שמוציא את התפוחים אמנם כיון שאם לא היה מוציא לא היה צריך לברך נמצא שיש כאן ברכה שאינה צריכה.

ברכה בכוונה מפורשת לפטור חלק מהתערובת

יש לעיין האם אפשר לברך עם כוונה מפורשת לפטור חלק מהתערובת, ובאנו בזה למחלוקת הפר"ח והתבואות שור יור"ד סי' י"ט, ונרחיב בזה א"ה במקום אחר.

חשש בורר בשבת

יש לדון האם בגוונא שהרוב ממין העץ והמיעוט ממין האדמה ורוצה לחלק את התערובת, על מה יש לו לברך תחילה, ובגוונא ששניהם חביבים לו בשווה יש להקדים ברכת העץ לאדמה [כסדר מג"ע א"ש], ואם יוציא את מין האדמה תחילה ויברך קודם על מין העץ, ואח"כ על מין האדמה, נמצא שבשעה שהוציא את מין האדמה הוציא פסולת מתוך האוכל על מנת לאוכלה לאחר זמן, ונידון זה דמי למי שיש לפניו תערובת ואינו חפץ לאכול כעת מין מסויים ומוציאו על מנת לאוכלו בהמשך הסעודה, ועיין בספר ארחות שבת פרק שלישי סעיף ט"ו שהבאנו את מחלוקת הפוסקים במי שמוציא מן התערובת מאכל שאינו מעוניין בו כעת אלא רוצה לאוכלו בהמשך הסעודה. וא"כ לכאורה יש לדמות בזה מילתא למילתא. אמנם זה אינו דשאני התם שכיון שרוצה לאכול את המרק בלי הירקות נמצא שהירקות מפריעים לאכילת המרק ונמא שבתערובת זו המרק מקולקל מחמת הירקות, ומלאכת הברירה מתקנת את המרק ונמא שיש כאן איסור, משא"כ בנידון תערובת אוכלים שאין הרוב מקולקל אלא המיעוט, וא"כ בשעה שנוטל את המיעוט אינו מתקן כלל את הרוב אלא מתקן את עצמו, וכיון שתוכניתו לאכול מיד בסמוך הרי זה ככל מוציא אוכל מתוך פסולת לאוכלה לאלתר דשרי.